

**Краєзнавство
в особах**

Валентин Іванович Селінов (1876–1946): теоретик, практик та організатор краєзнавства

У статті на основі документальних матеріалів досліджено діяльність призабутого одеського професора В. Селінова у галузі краєзнавства в період 20–40-х рр. ХХ ст. Здійснено комплексний аналіз краєзнавчої діяльності вченого на тлі суспільно-політичного та культурного життя в СРСР, проаналізовано теоретичні та практичні аспекти його наукової спадщини.

Ключові слова: В. Селінов, краєзнавство, теорія, методика, практика.

Одним із пріоритетних завдань української науки є вивчення напрацювань вчених у галузі краєзнавства, яке займає провідне місце у розвитку вітчизняної науки [1]. На сьогодні імена багатьох представників когорти вчених-краєзнавців залишаються призабутими, а їх науковий доробок недослідженим. До числа таких відноситься одеський історик В. Селінов, у науковій спадщині якого належне місце займають краєзнавчі студії.

Серед плеяди краєзнавців 20–30-х рр. ХХ ст. В. Селінову належить особливе місце. Як показує історія, саме силами подвижників, відданих справі до кінця й розвивається краєзнавча галузь. Фахівець, переконаний прихильник краєзнавчого руху, методист-практик, він зробив вагомий внесок у генезу теорії та практики краєзнавства в період 1920–40-х рр., який визнано лише на початку ХХІ ст. перевиданням його двох краєзнавчих розвідок [2–3]. Науковий доробок В. Селінова в цьому напрямку складає понад тридцять праць (див. дод.), але вони майже всі невідомі науковому загалу. Подібна ситуація пов'язана з трагічною долею вченого, що потрапив у вир репресивної політики радянської влади в 1930–40-х рр. Унаслідок цього ім'я науковця та його праці були зазнали забуття. Доля вченого віддзеркалює драматичну планиду багатьох представників дореволюційної наукової інтелігенції, що продовжували працювати в умовах формування тоталітарної держави.

Грані інтелектуальної біографії В. Селінова не ставали предметом комплексних наукових досліджень. Період 1940–80-х рр. характеризуємо відсутністю робіт зі згадками про

репресованого науковця. Виключенням стала робота академіка В. Гордлевського, в якій є посилення на одну з робіт науковця літературознавчого напрямку [4, с. 261]. Довгий час праця В. Селінова перебувала в тіні, на неї була поширена негласна заборона, тому згадки про вченого та посилення на його праці не з'являлися в науковій літературі.

Автори сучасних наукових публікацій почали поступово вводити в науковий обіг праці В. Селінова. Його студії аналізуються науковцями при вивченні питань культурно-історичних реалій ХХ ст. [5], економічного розвитку України в ХІХ ст. [6, с. 6], педагогіки [7, с. 90], історії античності [8], пушкінознавства [9], архітектури [10–11]. У колективній «науковій монографії» «Історико-містобудівні дослідження Одеси» [10, с. 2] автори через необізнаність з інтелектуальною біографією В. Селінова, припустилися некоректного судження, назвавши його «аматором» [10, с. 32]. У деяких наукових працях автори, сподіваємось через неуважність, припустилися помилок при написанні прізвища вченого – «Селиванов» [12], «Семенов» [13].

На сьогодні в наявності є перші розвідки біографії В. Селінова, в контексті науково-педагогічної діяльності [14–18] і репресивної політики більшовицької влади в 1930–40-ві рр. [19–20]. Також згадується його ім'я як співробітника Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького [21–22] і Одеського історико-археологічного музею [23–24]. Перелічені праці не дають чіткого уявлення про життєдіяльність вченого, особливо в «кримський» (1876–1897) і «київський» (1897–1919)

періоди. Виняток складає «одеський» період (1919–1945), який у літературі описаний більш докладно [15, 19–20]. Поверхнево вивчений його внесок у розвиток краєзнавства, за великим рахунком він не усвідомлений як один з провідників краєзнавчого руху в Одесі та загалом СРСР, не розглядався дослідниками пласт його напрацювань. В якості виключення в цьому аспекті можна вважати дві спроби автора даної статті [25–26]. Отже, краєзнавча спадщина вченого не набула належного місця в історіографії, її не використовують історики, краєзнавці.

Актуальність даної розвідки полягає в осмисленні теоретичної і практичної діяльності В. Селінова в розвитку краєзнавства в 1920–40-х рр. Особливий інтерес має його підхід до постановки та вирішення проблем краєзнавства в теоретичній площині. Вивчення поглядів вченого на суть і призначення краєзнавства, на особливості формування та становлення діяча/учасника краєзнавчого руху, що сприяє відтворенню цілісної картини розвитку краєзнавства в СРСР в 20–30-ті рр. ХХ ст. Методичні напрацювання В. Селінова, унікальність яких полягає в єднанні власного практичного досвіду з вивченням накопичених теоретичних підходів розвитку краєзнавства, є цінним для вдосконалення сучасної концепції краєзнавства. Звернення до наукового доробку В. Селінова важливо для розуміння своєрідності його творчого шляху. Вчений вважав, що «...далеке минуле може дати корисний матеріал для практичних тем сучасності» [3, с. 8]. Загалом всі аспекти його творчості належною мірою ще недостатньо оцінено. Тож метою статті є аналіз наукового доробку вченого в галузі краєзнавства: характеристика його історико-краєзнавчих творів, зокрема теоретико-методичних поглядів.

До лона краєзнавчого руху В. Селінов увійшов в Одесі, куди переїхав восени 1919 р. в 43-річному віці. Приєднання науковця до нового для нього напрямку досліджень було зумовлено сформованою традицією краєзнавчих розвідок вчених міста, що була закріплена викладачами Новоросійського університету (1865–1920), об'єкти досліджень яких відповідали парадигмі: Північне Причорномор'я – Одещина – Одеса [27].

До Одеси В. Селінов перебрався разом з київськими колегами (С. Дложевський та ін.). Він був серед тієї невеликої кількості представників наукової інтелігенції, яка відступала на південь з наближенням до Києва більшовицьких військ. У «матері міст руських» В. Селінов, який народився 1876 р. в багатодітній родині міщан міста Карасубузар Таврійської губернії, опинився 1897 р., коли вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. У період від 1901 р., час закінчення вишу, до 1919 р. (за виключенням 1908–1910 рр., коли викладав російську мову та літературу в Катеринославському комерційному училищі й 1909 р. – їздив в Париж, де в Луврі впродовж двох місяців вивчав предмети мистецтва античності) працював на приватних курсах, у середніх навчальних закладах. У 1917 р. після видання праці «Современные вопросы теории исторического знания в связи с задачами методики истории» [28] його було запрошено читати лекції з методики історії на Вищих педагогічних курсах [8, с. 257]. Був обраний членом Історичного товариства імені Нестора-Літописця [19, с. 90]. Отже, київський період життя В. Селінова сприяв отриманню педагогічного досвіду та формуванню наукових інтересів – зацікавленню питаннями теорії історичного знання.

Зі встановленням влади більшовиків в Одесі, в лютому 1920 р. В. Селінов почав працювати у педагогічному відділі Губернського комітету професійно-технічної та спеціально-наукової освіти й організував курси з підготовки вчителів трудових шкіл. В. Селінов, як педагог, прийняв ідею створення трудової школи, яка була основним напрямком в педагогічній теорії та практиці організації загальної освіти в ССРР в 1920-х рр., підтвердженням чого є низка його праць, присвячена цій темі [29].

На початку 1921/22 навчального року В. Селінова запросили до Одеського інституту народної освіти (ОІНО) [30]. Після проходження відбору в кваліфікаційній комісії був затверджений НКО УСРР викладачем четвертої групи. В ОІНО він з успіхом навчав «пролетарських» студентів низки гуманітарних наук. У перший рік йому було доручено вести курси

з методики суспільствознавства та історії. Від 1924 до 1930 рр., часу реорганізації ОІНО, на українському і російському відділеннях соціально-історичного відділу факультету професійної освіти вів заняття з методики викладання суспільствознавства, практичних питань викладання історії, економічної історії Англії, загального курсу історії культури, екскурсійного та образотворчого методу викладання історії [8, с. 257].

В. Селінов був одним із теоретиків і практиків ОІНО з використання екскурсій як методу навчального процесу, впровадженого у виші в 1925/26 навчальному році. Викладачі ОІНО, як і всієї вищої школи УСРР, активно організували для студентів тематичні екскурсії/експедиції з навчально-виробничою метою на підприємства, до культурно-освітніх установ, міст і сіл [30, с. 226, 237-238]. В. Селінов особисто розробляв методику проведення екскурсій та був провідником екскурсійного методу навчання в вищій школі Одеси в 1920-х рр., що за формою та методикою був наближений до одного з напрямків краєзнавчого руху – туризму, який сприяв оволодінню знань про рідний край, його природу, історію, культуру, поширенню краєзнавства в цілому.

Одним із аспектів діяльності В. Селінова в ОІНО була навчально-методична робота. Теорією методики викладання він почав цікавитися ще під час викладання в Києві, де видав дві праці на цю тему [28; 31]. Він виступав за кардинальну реорганізацію методики викладання в системі освіти, за впровадження нових методів – наочного ознайомлення з предметом, використання наочних посібників. Віддано своїй справі, вчений вів курси з методики викладання різних дисциплін, а також увійшов до діючих в ОІНО комітетів і комісій. Він входив до соціально-педагогічного комітету та протягом чотирьох навчальних років його обирали заступником голови педагогічної предметної комісії.

Паралельно з методико-педагогічною діяльністю в ОІНО В. Селінов також активно приділяв увагу цій справі за межами вишу. У 1927 р. його було призначено головою осередку «Друзі дітей» при груповому комітеті спілки «Робітники освіти». У 1929 р. безкош-

товно читав лекції з краєзнавства у вечірньому робітничому університеті та був завідувачем окружного методичного комітету. Редагував екскурсійний відділ збірника «Одеса та Одещина» [8, с. 257-258].

Плідна методично-педагогічна робота В. Селінова була відзначена 1927 р. присвоєнням йому звання професора. 27 липня 1927 р. на підставі пропозиції ОІНО та постанови Кваліфікаційної комісії при Державному науково-методичному комітеті НКО УСРР від 13 липня, за розпорядженням Управління професійно-технічної та спеціально-наукової освіти НКО УСРР з 1 жовтня 1926 р. його було затверджено штатним професором другої групи з методики суспільствознавства [8, с. 258]. У 1929 р. його науково-методичній роботі була дана позитивна характеристика в московському журналі «Обществоведение в трудовой школе» [19, с. 92].

Упродовж всієї педагогічної діяльності В. Селінов залишався наставником молоді. Керував дипломними роботами студентів, теми яких стосувалися краєзнавчого напрямку та були в руслі наукових інтересів вченого. Під його керівництвом були підготовлені роботи: «Отдел Древне-Греческой культуры Одесского Областного Историко-Археологического Музея, как материал для экскурсий с учащимися Профшкол» (О. Варнеке), «Музей м. Одеси, як місце історичних екскурсій, запроваджених з учнями профшкіл» (Ф. Співак), «Екскурсія в Істпарт підчас проробки 1905 р.» (Д. Ройтман) і «Екскурсія на цукрову фабрику в курсі суспільствознавства» (Р. Сігал) [32].

В. Селінов як талановитий науковець і організатор брав участь в діяльності різних наукових об'єднаннях: соціально-історична секція Одеської комісії краєзнавства (голова С. Дложевський) при Всеукраїнській академії наук (ОКК при ВУАН) [33, с. 2–3]; заступник голови педагогічної секції Одеського наукового товариства (голова секції і товариства М. Гордієвський) при ВУАН (1926–1930) [34]; історично-етнологічний відділ (голова О. Томсон) Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (1927–1930) [35], Художнє товариство імені К. К. Костанді [36].

Особливо плідно наукова діяльність В. Селінова була пов'язана з ОКК при ВУАН. Він брав участь у багатьох засіданнях, на яких неодноразово виступав. На засіданні 7 квітня 1924 р. розповідав про краєзнавчу працю в ССРР (тези або текст доповіді не віднайдено) [33, с. 115]. У 1929 р. його було обрано вченим секретарем комісії та включено до редколегії «Вісника» ОКК при ВУАН [37]. Після смерті С. Дложевського 1930 р. завдяки своїм організаторським здібностям В. Селінов відіграв помітну роль у формуванні концепції подальшої діяльності комісії. На тлі радикальних змін наукових інтересів учених в 1920-х рр., пов'язаних з поступовим проникненням в історичну науку марксистської ідеології, що призвело до повороту в бік вивчення соціально-економічних проблем суспільства, історії класової боротьби, революційного руху він пропонував членам комісії дослідити питання культурної революції, колгоспного будівництва та історію заводів і фабрик Одеси. Під його впливом новий голова комісії – І. Хмельницький підтримав ідею вивчення питань, актуальних для того часу, колгоспного руху, побуту робітників, культурної революції [19, с. 93]. Отже, в житті В. Селінова відбувся злет у кар'єрі, який стався завдяки поєднанню професіоналізму, що зберігся від старої школи, та офіційному прийняттю зміни курсу в історичній науці на прорадянську направленість, покликану ідеологізувати уми і підпорядкувати їх єдиній меті – будівництву соціалізму. Враховуючи просоціалістичну направленість у науковій роботі ОКК при ВУАН наприкінці 1920-х рр., не можна не зважати на позитивні моменти в її діяльності. Краєзнавчі питання, що на той час цікавили дослідників, й сьогодні залишаються актуальними, але в просторі розвитку науки вони вивчалися з використанням методології та термінології того часу. Незважаючи на це ОКК при ВУАН залишалася провідним осередком краєзнавчої діяльності на півдні України.

На зламі 1920–30-х рр. почала погіршуватися ситуація не тільки в змісті науки, а й в самій її інфраструктурі. В умовах встановлення тоталітаризму, посилювався натиск на науку і особливо на її представників, які від-

чували на собі тяжкість офіційної більшовицької ідеології. Не минуло це й В. Селінова, якому, як представнику дореволюційної наукової інтелігенції, не завжди вдавалося відповісти сучасному світосприйманню суспільства. Наприклад, в останні роки викладання в ОІНО студенти його звинуватили в «ідеологічних ухилах». Це сталося на лекції з методики суспільствознавства, під час якої він використав термін «внутрішня наочність». Двоє студентів заявили, що цей термін пов'язаний зі старою теологічною філософією та суперечить діалектичному матеріалізму як складовій марксизму. Свою «професійну придатність» В. Селінову довелося доводити доповіддю на тему «Принцип наочності та діалектичний метод» у «Гуртку войовничих безбожників», після якої студентами було визнано розуміння професором діалектичного методу – правильним. Також він написав листа в інститутську газету «За пролетарские кадры» з визнанням суті своїх помилок, недостатнього володіння марксистською методологією. Для усунення цих недоліків професор був змушений просити додаткової громадської роботи, що дало б йому можливість «відчувати свій зв'язок з життям» та «стати на рейки марксистсько-ленінського світоспоглядання» [19, с. 97–98]. В умовах формування тоталітарної держави це не могло врятувати вченого дореволюційної генерації, за яким, не зважаючи на всі його прагнення дотримуватися вимог диктатури пролетаріату, залишався ярлик «старої» професури. Як наслідок 11 лютого 1931 р. В. Селінова було заарештовано.

На зламі 1920–30-х рр. реорганізація немарксистських установ та підрозділів історичної науки супроводжувалася репресіями, було активізовано переслідування та утиски відносно національно орієнтованих істориків в УСРР. У рамках формування нового суспільно-політичного ладу та запровадження монопольного панування комуністичної ідеології десятки вчених були заарештовані і засуджені. Навесні 1930 р. відбувся відкритий процес у справі «СВУ». На лаві підсудних опинилося 45 осіб, серед яких було двоє одеських істориків М. Слабченко і Т. Слабченко. У цей період страждань зазнали також інші вчені

Одеси, у тому числі й В. Селінов, який був заарештований органами ДПУ за підозрою в участі у підпільній контрреволюційній діяльності «Української організації» в Одесі [19, с. 95]. За цією справою того ж року були заарештовані – О. Рябінін-Скляревський (31 січня), Б. Комаров (12 лютого), Є. Загоровський (16 лютого), Ф. Петрунь (16 лютого) та ін. [38].

Зважаючи на вірмено-руське походження (батько – вірменин, мати – руська) та виховання в душі російської культури було б некоректно зачислити В. Селінова до проукраїнських істориків (українською мовою лекції читав з 1929 р. [19, с. 103]). Матеріали архівно-слідчої справи дають можливість дізнатися національно-політичних поглядів вченого. Він заявляв, що у своїх судженнях відносно самостійності України не був «прихильником Грушевського» (як і більшість одеських істориків – Є. Загоровський, М. Слабченко та ін. – В. Л.), а його погляд на геополітичне майбутнє України більше співпадав з концепцією Д. Багалія [19, с. 102], основу позицій якого в цьому питанні складали федералістські погляди [39], чим й відрізнявся від більшості національно налаштованих колег. З останнім В. Селінов був знайомий особисто. Підтвердження цього факту є його участь в ювілейній збірці на пошану академіка [40]. Отже, В. Селінов не належав до кола одеських національно налаштованих вчених, а в контексті вирішення «українського» питання в політичній площині стояв на федералістських позиціях.

Стосовно сприйняття науковцем історії української культури говорить зміст його, в переважній більшості, російськомовних доповідей та студій, в основі яких переважав науковий підхід. Так, в праці «Культуроведение в краеведческой работе» характеризуючи розвиток бароко в Україні він писав: «Стоит только вспомнить после этого страницы эпохи, когда развернулся на Украине этот стиль, эпохи, полной драматической борьбы народа за свою независимость, и станет понятным, как черты европейского барокко в национальном претворении оказались столь подходящей формой для воплощения исполненной трагизма религиозно-национальной идеи посредством напряженного движения ввысь при цельном и

суровом облике всего архитектурного создания» [41, с. 46]. Отже, будучи російськомовним вченим В. Селінов та бачачи майбутнє України у федеративному союзі розділяв погляди на особний хід розвитку історії України окремо від Росії та існування власної історії культури українського народу.

Після семи місяців перебування під вартою, у вересні 1931 р. В. Селінова випустили з одеської тюрми. Трохи пізніше були звільнені його колеги – Є. Загоровський (4 жовтня 1931 р.), О. Рябінін-Скляревський (10 грудня 1931 р.), Б. Комаров (5 березня 1932 р.), Ф. Петрунь (5 березня 1932 р.) [38]. У цілому в 1930–31 рр. в Одесі, унаслідок масових репресій більшовиків, припинили функціонувати всі наукові й просвітницькі товариства. У цей час умови й обставини почали зловісно змінюватися, ідеологічний тиск дедалі відчутніше поширювався на науку. Зростаючі тенденції централізації і бюрократизації суспільного життя негативно вплинули на стан досліджень науковців. Відбувалося вилучення «націоналістичної» наукової літератури, зміни у змісті викладання історичних дисциплін та організації підготовки кадрів істориків.

У таких умовах, після звільнення з підварти, В. Селінов не продовжив викладання у вищій школі (до арешту в 1930/31 навчальному році працював в інститутах Професійної освіти і Соціального виховання.). Він повернувся до роботи в Одеському історико-археологічному музеї, в якому з 25 жовтня 1930 р. за призначенням сектора науки НКО УСРР працював на посаді завідуючого відділу феодалізму та торговельного капіталізму в Надчорноморських країнах. Під час роботи в музеї займався розробкою проблем місцевого минулого та методологічними питаннями історії [8, с. 259]. Проводив екскурсії для вчителів [19, с. 92].

Впродовж 1930-х рр. займатись виключно наукою і залишатись осторонь кон'юнктурних політичних реалій ставало дедалі важче. Тематика і зміст наукових досліджень (особливо теоретичні аспекти) отримували більшовицьке забарвлення, що супроводжувалось посиленням адміністративного тиску на вчених і бажанням держави підкорити їх своєму дикта-

тові. Радянське керівництво швидко і безжалісно розправлялося з тими, хто не міг позбутися роками набутих моральних цінностей і дозволяв собі прояви вільнодумства. Саме в цей час В. Селінов зосередився на вивченні проблем античної історії. 16 грудня 1940 р. Вища атестаційна комісія при Всесоюзному комітеті у справах вищої школи допустила його без наявності вченого ступеня кандидата наук до захисту докторської дисертації на тему «Древние причерноморские поселения Северо-западного Причерноморья III–IV столетия нашей эры» [8, с. 259]. Захист цієї роботи відбувся в інших політичних умовах.

У 1941–1944 рр., під час німецько-румунської окупації Одеси, В. Селінов залишився в місті на посаді директора Історико-археологічного музею. У відкритому для відвідувачів 20 вересня 1942 р. музею він керував роботою всіх відділів (стародавнього Єгипту, первісного суспільства, давньогрецьких колоній Північного Причорномор'я, середньовіччя, нумізматики) та бібліотекою, що нараховувала понад 20 000 томів. У музеї постійно йшла робота з реставрації давніх ваз, теракотових статуеток та великої кількості керамічного матеріалу. Співробітники музею підтримували зв'язки з музеями й університетами Бухаресту і Ясс, звідки отримували наукову літературу. Під керівництвом В. Селінова співробітники музею проводили дослідження. Сам він підготував праці «Филиал Ольвии на территории Одессы», «Ольвийские монеты римского периода» і «Древние причерноморские поселения между Бугом и Днестром периода торгового расцвета Ольвии в 4-3 вв. до Рождества Христова», яка стала основою дисертації [8, с. 260].

Був професором історико-філологічного факультету Одеського університету. 28 серпня 1943 р. його було призначено завідувачем кафедри російської історії. Читав лекції з археології та давньоримської історії. 7 січня 1944 р. після захисту дисертації на тему «Древние причерноморские поселения между Бугом и Днестром в период расцвета Ольвии», який відбувся 30 жовтня 1943 р., Дирекція культури примарії Одеського муніципалітету затвердила постанову Сенату університету про присвоєння В. Селінову вченого ступеня доктора

історичних наук. У вересні 1943 р. при університеті було поновлено діяльність Одеського Товариства історії і старожитностей (діючого в 1839-1922 рр.), віце-президентом якого обрала В. Селінова [8, с. 260].

Після призначення 1943 р. В. Селінова завідуючим історичної секції науково-дослідницького інституту Трансністрії він активно включився до роботи з дослідження історії регіону. В інституті у співавторстві з асистентами підготував до друку праці «Процесс колонизации Транснистрии» та «Историко-этнографическая карта Транснистрии». У подальшому співробітниками інституту планувалася розробка за архівними даними історії муніципального управління міста за весь час його існування [8, с. 261].

Проводив активну наукову роботу в історико-краєзнавчому напрямку в історичному архіві, де спільно з асистентами обробляв матеріали фонду канцелярії Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора часів М. Воронцова (1823-1854 рр.). У підготовці ювілейного видання до 150-річчя Одеси В. Селінов готував розділ з історії будівництва міста в історико-архітектурному аспекті. При написанні нарису він використовував архівні матеріали Розпорядчої Думи, Міської Управи (відносилися до діяльності реформованого міського Управління часів Г. Маразлі), будівничого комітету, митниці, канцелярії попечителя учбового округу під час діяльності М. Пирогова. Під його керівництвом в архіві регулярно проводились практичні заняття студентів історико-філологічного факультету університету, які обробляли матеріали стосовно історії одеського міського управління, зокрема міського магістрату початку XIX ст., та історії друкарства в місті. Одним із його учнів був студент четвертого курсу, майбутній вчений-енциклопедист П. Каришковський, що збирав матеріали до 60-річчя існування типографії Ю. Фесенка [8, с. 261]. На нашу думку, саме В. Селінов сприяв формуванню наукових інтересів молодого науковця в напрямку історії античності Північного Причорномор'я [42].

У часи окупації Одеси вчений редагував науково-історичну частину журналу «Старая Одесса» та співробітничав з редакціями газет

«Литературная газета», «Одесская газета», «Молва», «Одесса», на шпальтах яких розміщував публікації на краєзнавчу тематику (див. дод.). Отже, організаторські здібності В. Селінов проявив й в роки війни, коли займав низку керівних посад. Його організаційна та науково-аналітична діяльність принесла цінний внесок у розвиток краєзнавства.

У березні 1944 р. з відступаючими з Одеси військами В. Селінов переїхав до Румунії, але у січні 1945 р. повернувся до міста. У серпні того ж року за співробітництво в період окупації з німецько-румунською владою був заарештований органами НКВС. На допитах шістдесятидев'ятирічному професору закидали обвинувачування в тому, що залишившись у серпня 1941 р. (у віці 65 років) на посаді директора Історико-археологічного музею він не сприяв евакуації цінностей установи. У відповідь він доводив, що за допомогою для збереження експонатів музею звертався до керівництва залізничної дороги (не надали вагонів), порту (не було відповідної тари), обласного відділу народної освіти, прокуратури області, які ні яким чином не сприяли збереженню цінностей. Основним же питанням обвинувачення були опубліковані статті в місцевій пресі. У цих працях він захоплено розповідав про історико-культурне значення Одеси, про ваби архітектурних ансамблів міста та необхідність відновлення зруйнованих пам'ятників. Тільки в змісті одній, з дев'яти статей цього періоду (див. дод.), – «Родная Одесса», знаходимо антирадянські висловлювання: «Бежавшие коммунистические правители оставили наш город без воды, электрической энергии и трамваев, без фабрик и заводов, с мостовыми, изуродованными нелепыми баррикадами, бездействующими культурными учреждениями. От бывлой красавицы Одессы остались полуразрушенные здания и многотысячное население, не знающее, что делать» [19, с. 126].

Незважаючи на аргументовані відповіді В. Селінова відносно діяльності під час окупації Одеси 15 жовтня 1945 р. Військовий Трибунал НКВС Одеської області засудив його до 10 років виправних трудових колоній з позбавленням у правах на 5 років. Слідчими були ви-

лучені та спалені сім праць вченого: «Перед завесой новой жизни», «Одесские улицы», «Один из архитектурных ансамблей Одессы», «Очерки по истории Транснистрии и Одессы», «Родная Одесса», «Памятник М. С. Воронцову», «Центр приморского бульвара» [19, с. 126]. Помер В. Селінов 16 лютого 1946 р. у місцях ув'язнення в Дніпропетровській області. Реабілітований 21 липня 1997 р.

Відмінною рисою наукової творчості В. Селінова були дослідження краєзнавчого характеру. Він стояв у витоків розвитку краєзнавства будучи представником дореволюційної наукової генерації. Його роботи в цій сфері слушно розділити на два напрямки: теоретико-методичні та тематичні. До першого напрямку слід віднести такі праці, як «Краеведческая библиография», «История и археология в краеведческой работе», «Библиография по краеведению для учителя-комплексника», «Культуроведение в краеведческой работе» (див. дод.). До тематичних праць решта (див. дод.). Головним для В. Селінова в просторі краєзнавчих досліджень було захоплення досягненнями вчених теоретиків у гуманітарній галузі та намагання збагатити через творче освоєння культуру краєзнавчої науки. Саме така парадигма стала основою краєзнавчої діяльності науковця протягом усього його життя.

Селінов-теоретик скрупульозно вивчав літературу з краєзнавства. Він був одним із перших, хто взявся за складну справу теоретичної освіти народу в галузі краєзнавства. Одним із самих діючих засобів, передбачених для розповсюдження освіти, він вважав екскурсії. За поглядами на природу і сутність екскурсійності належав до школи І. Гревса, який заклав основи екскурсійного методу навчання історії та міського краєзнавства, що активно застосовувався у викладацькій практиці ССРР в 1920-х рр. В. Селінову належить почесне право концепції посередництва вчителя-краєзнавства між природою та учнями, він сприяв розвитку добробуту суспільства, романтично розповсюджуючи та популяризуючи все найкраще, що накопичує людина. На його думку екскурсія – це «...желание воспринять ее не в виде фрагментов, как это делается в лабораториях и кабинетах, не в шорах логических схем, а

прежде всего... как живой организм», а задачею методики экскурсійної справи повинно бути «изучение тех путей, которые необходимы для того, чтобы взрастить и дать окрепнуть этому чувству (чувствованию природы – В.Л.) в первые же годы школьной жизни, что во всей последующей жизни поможет смотреть на мир, как на живое многообразие, или сплетающееся в гармоническое единство, или там, где его нет, – стремящееся к нему» [43].

Селінов-практик поступово накопичував і складав прикладні знання допоміжних дисциплін історичної науки, які з часом дозволили йому перейти до педагогічної й просвітницької діяльності на краєзнавчій ниві. Він виступав з доповідями на засіданнях різних комісій, конференціях, з'їздах. Крім педагогічної діяльності активно публікував статі організаційно-методичного змісту, з теорії й практики экскурсійної справи, історико-краєзнавчого напрямку, прикладних аспектів суспільствознавства. В його працях вражає поєднання широкої ерудиції та високої професійної культури. Вчений завжди робив історіографічний аналіз в контексті поставленої проблеми. Він зробив вагомий внесок у вивченні краєзнавчої бібліографії. У працях на цю тематику (див. дод.) ним була здійснена важлива робота з огляду та систематизації краєзнавчої літератури. У наслідок чого ці студії отримали позитивні відгуки колег [44]. Отже, у практичній і теоретичній краєзнавчій діяльності вчений не відступав від принципу просвіти, яка стала головним в його службі й творчості.

В. Селінов вивчав культурологічний аспект краєзнавства, в якому приділяв увагу ролі історії й архітектури: «историзм в краеведческой работе оказывается очень важным условием в работе каждого интеллигентного труженика: администратора, экономиста, учителя, врача и т. д.» [45]. Його книга «Культуроведение в краеведческой работе» була видана авторитетним видавництвом «Брокгауз-Ефрон» у серії «В помощь краеведу» під редакцією професорів

В. Буданова і С. Советова та відіграла важливу роль у розвитку історичної науки й отримала схвальну оцінку одного з корифеїв у галузі краєзнавства І. Гревса: «Нельзя не рекомендовать его книгу краевому культуроведу-историку и всякому, кто любит вдумываться в развитие человеческого общества, кто понимает связь между временами и представляет себе настоящее (новизну) детищем прошлого (старинны)» [46].

Колеги високо оцінювали наукову діяльність В. Селінова в краєзнавчому напрямку. С. Боровой писав: «...он выполнил и опубликовал несколько работ, свидетельствующих о его большой эрудиции» [14], а В. Лазурський наголошував – «Он является знатоком истории Одессы» [19, с. 121].

Підсумовуючи можемо стверджувати, що В. Селінов – один із найяскравіших представників історичної дореволюційної школи Російської імперії, який був висококваліфікованим фахівцем у багатьох галузях гуманітарних наук: історія, археологія, архітектура, історія літератури. Авторитет його у цих галузях є безперечним, оскільки значущість доробку в різні напрямки (освітнє, экскурсійне, історичне, археологічне) краєзнавства вражає. Всі публікації науковця з'являлися внаслідок ретельного опрацювання великого комплексу нововведених архівних джерел. Методологія досліджень відповідала класичним позитивістським шуканням. Подібно до поглядів істориків-позитивістів дотримувався парадигми, що найкраще про історичні події свідчать факти. Тому документальним підґрунтям майже всіх студій є матеріали фондів Одеського архіву. Ідейно-теоретичний спадок вченого потребує ретельного дослідження тому, що в багатьох відносинах він не втратив своєї значимості й в ХХІ ст. Величезний науково-теоретичний і просвітницький досвід, який був накопичений ним за більш ніж двадцятирічну діяльність у галузі краєзнавства не втратив практичної цінності.

Додаток

1. К вопросу о сущности «экскурсионности» // Педагогическая мысль. – № 5. – 1923. – С. 33-38.

2. Экскурсия в Ольвию (Методические указания) // Наша школа. – № 3. – 1924. – С. 36-39.

3. Ольвия. Пособие для экскурсий. – Одесса, 1924. – 79 с. (у співавторстві з С. А. Семеновим).

4. Деревня как объект экскурсий обществоведческого характера // Наша школа. – № 1-2. – 1925. – С. 87-91.

5. Краеведческая библиография (история, фольклор, археология) // Вісник ОКК при ВУАН. – Ч. 2–3. – 1925. – С. 157-162.
6. Комплексная тема «Наш город» // Энциклопедия комплексного преподавания / Под. ред. С. В. Иванова, Н. Н. Иорданского и И. С. Симонова. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1927. – С. 90-135 (у співавторстві з В. Стратеном, Г. Потапенком, К. Щербиною).
7. Библиография по краеведению для учителя-комплексника // Энциклопедия комплексного преподавания / Под. ред. С. В. Иванова, Н. Н. Иорданского и И. С. Симонова. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1927. – С. 209-237 (у співавторстві з Г. Потапенком).
8. Что хранят в себе строительные архивы провинции (Материалы Строительного Комитета «Старой Одессы») // Краеведение. – Т. IV. – № 3. – 1927. – С. 347-358.
9. Культуроведение в краеведческой работе (история, археология, музейное дело). – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1928. – 136 с.
10. Воронцовський палац, як культурно-історична пам'ятка м. Одеси // Вісник ОКК при УАН. Секція соціально-історична. – Ч. 4-5. – 1929. – С. 22.
11. Воронцовський дворец, как культурно-исторический памятник г. Одессы // Вісник ОКК при УАН. Секція соціально-історична. – Ч. 4-5. – 1929. – С. 65-74.
12. Историко-экономический очерк каменноугольной и железно-рудной промышленности Степной Украины // Вісник ОКК при УАН. Секція соціально-історична. – Ч. 4-5. – 1929. – С. 75-113.
13. Воронцовський дворец как культурно-исторический памятник г. Одессы. – Одесса, 1929. – 74 с.
14. Архітектурні пам'ятники старої Одеси. – Одеса, 1930. – 26 с.
15. Что дают для биографии Пушкина Бессарабского периода материалы Одесского краевого исторического архива? // Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. – Ročník XI. Sešit 1. – Praha, 1932. – С. 100-107.
16. Архітектурні пам'ятники старої Одеси // Чорноморська комуна. – 1936. – 9 грудня.
17. Одесская государственная научная библиотека: (К 110-летию со дня основания) // Большевикское знамя. – 1939. – 28 ноября.
18. Основание Одессы // Большевикское знамя. – 1939. – 4, 5 января.
19. Одесса первых лет своего существования (1794-1801) // Большевикское знамя. – 1939. – 30 января, 1 февраля.
20. Сокровищница культуры // Большевикское знамя. – 1940. – 28 апреля.
21. Раскопки Одесского историко-археологического музея под Одессой в 1936 // Советская археология. – Вып. V. – М.-Л., 1940. – С. 239-263 (у співавторстві з В. Ф. Лагодовською).
22. Одесская государственная научная библиотека: исторический очерк. 1829-1917 // Одесская государственная научная библиотека им. М. Горького: Исторический очерк. – Одесса, 1941. – С. 15-82.
23. А. С. Пушкин в Одессе. – Одесса, 1941. – 67 с.
24. Родная Одесса // Одесская газета. – 1941. – 5 ноября.
25. Одесские улицы // Одесская газета. – 1941. – 14 ноября.
26. Один из архитектурных ансамблей Одессы // Одесская газета. – 1942. – 14 января.
27. Центр приморского бульвара (к вопросу о характерных чертах Одесской архитектуры) // Одесская газета. – 1942. – 5 февраля.
28. Александр Скарлатович Стурдза // Одесская газета. – 1942. – 24 февраля.
29. Памятник М. С. Воронцову // Одесская газета. – 1942. – 17 марта.
30. Перед завесой новой жизни // Молва. – 1942. – 4 декабря.
31. Очерки по истории Транснистрии и Одессы // Молва. – 1943. – 24 января.
32. История колонизации территории между Днестром и Бугом // Молва. – 1944. – 8 февраля.

Джерела та література

1. Реєнт О. П. Програма розвитку краєзнавства в Україні на період до 2025 року // IV міжнародна наукова конференція «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри». Програма. – Одеса, 26-27 квітня 2013 р.
2. Селинов В. Воронцовський дворец как культурно-исторический памятник г. Одессы // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – Спецвипуск до 50-річчя з дня заснування музею. – 2005. – С. 48-54.

3. Селінов В. Архітектурні пам'ятники «Старої Одеси» // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – № 6. – 2008. – С. 8-19.
4. Гордлевский В. Л. Кто такой Кирджали? (Историко-фольклорный комментарий) // А. С. Пушкин. 1799-1949. Материалы юбилейных торжеств. – М.-Л., 1951. – С. 261–281.
5. Лебедева Н. И. Памятники культового зодчества в динамике культурно-исторических реалий XX века: (На материалах Омского Прииртышья): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Омск, 2000. – 24 с.
6. Кочергин И. О. О. М. Поль і його місце в суспільно-політичному житті та економічному розвитку Півдня України другої половини XIX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 16 с.
7. Сікорський П. До проблеми класифікації методів навчання // Вісник Львівського університету. Сер.: Педагогічна. – Вип. 17. – 2003. – С. 89-98.
8. Папанова В. А. Урочище Сто могил – некрополь Ольвии Понтийской: Монография. – К., 2006. – 278 с.
9. Мамсик Т. С. Российская империя и ее окраины в осмыслении А. С. Пушкина // Роль государства в хозяйственном и социокультурном освоении Азиатской России XVII – начала XX века. – Новосибирск, 2007. – С. 191-201.
10. Історико-містобудівні дослідження Одеси / Тимофійко В. І., Вечерський В. В., Сердюк О. М., Бобровський Т. А.; за ред. Вечерського В. В.; відп. за вип. Сердюк О. М. – К., 2008. – 156 с.
11. Письмак Ю. А. Синтез искусств в архитектуре (традиции и инновации) // Ресурс доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/vodaba/2009_33/index.files/St51_33.htm
12. Коробкова Е. Н. Образовательное путешествие как педагогический метод: Дис. ... канд. пед. наук. – СПб., 2004. – 232 с.
13. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): [посібник для вчителя]. – Запоріжжя, 2011. – 105 с.
14. Боровой С. Воспоминания. – Москва-Иерусалим, 1993. – С. 280-281.
15. Левченко В. В. Життя та науково-громадська діяльність Валентина Івановича Селінова (до 130-річчя з дня народження) // Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах. – Вып. 2. – 2006. – С. 256-266.
16. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту. – Одеса, 2010. – С. 43-44, 52, 219, 231, 273-274, 281–282, 309, 333, 339, 347, 349, 355, 358, 368, 370, 382.
17. Остащук В. І. Деякі аспекти історичної освіти та науки в період румунської окупації в Одесі (1941-1944 рр.) // Наукові праці. Історія. – Випуск 108. Том 121. – 2010. – С. 40-44.
18. Левченко В. В. Діяльність вчених-істориків Одеси в період німецько-румунської окупації (1941-1944 рр.) та їх доля // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2011. – С. 233-239.
19. Родная Одесса (По материалам дел № 13964-П и № 28242-П Селинова Валентина Ивановича) // Смирнов В. А. Реквием XX века. – Ч. IV. – Одесса, 2007. – С. 89-131.
20. Левченко В. В. Замовчуване життя // Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша / Упорядники Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. – Одеса, 2010. – С. 583-589.
21. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького. 1829-1999. Бібліографічний покажчик. – Одеса, 2004. – С. 5, 29, 39.
22. Скарбниця культури: Зб. ст. Вип. 3 / ОДНБ ім. М. Горького; Редкол.: О. Ф. Ботушанська (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2004. – С. 7.
23. Солодова В. В. Формування та розвиток документальних колекцій у складі фондів одеських музеїв (1825-2003). – Одеса, 2010. – С. 58, 87.
24. Охотников С. Б. Археология в Одессе. 185 лет Одесскому археологическому музею (1825-2010). – Одесса, 2010. – С. 65.
25. Левченко В. В. Селінов Валентин Іванович (1876-1946) // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 342-345.
26. Левченко В. В. Історико-краєзнавчі студії професора В. І. Селінова (1876-1946) // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – № 10. – 2011. – С. 199-202.
27. Попова Т. Н. Проблемно-дисциплінарна структура історических досліджень в Новоросійському університеті // Російські університети в XVIII-XX століттях. – Вип. 7. – Воронеж, 2004. – С. 39.
28. Селинов В. И. Современные вопросы теории исторического знания в связи с задачами методики истории и состоянием нашей учебной исторической литературы. – Петроград, 1915. – 60 с.

29. Селинов В. И. Игра и труд в школе детства // Педагогическая мысль. – 1923. – № 4; Селинов В. Организация детского кооператива // Наша школа. – 1925. – № 1-2. – С. 200-201 та ін.
30. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту. – Одеса, 2010. – 428 с.
31. Селинов В. К вопросу о приемах преподавания истории в старших классах средней школы (Глава из методики истории) // Педагогический сборник. – № 1. – 1917. – С. 64-89.
32. Левченко В. Краєзнавство в Одеському інституті народної освіти (1920-1930 рр.): становлення, напрями, традиції // Краєзнавство. – № 2. – 2011. – С. 19.
33. Вісник ОКК при ВУАН. – Ч. 2-3. – 1925. – 270 с.
34. Звіт про діяльність Одеського наукового товариства за 1928-1929 рр. – 1930. – С. 3.
35. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926-1930. – 1930. – С. 7.
36. Снежков В. П. Краткая история Художественного общества имени Кириака Константиновича Костанди // Дерибасовская-Ришельевская: Одесский альманах. – № 33. – 2008. – С. 234.
37. Вісник ОКК при УАН. Секція соціально-історична. – Ч. 4-5. – 1929. – С. 152.
38. Левченко В. Організаційно-дослідницька діяльність вчених Одеси в наукових установах Всеукраїнської Академії наук // Записки історичного факультету. – Вип. 18. – 2007. – С. 249.
39. Кравченко В. В. Д. И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность. – Харьков, 1990. – С. 31, 36.
40. Селінов В. До питання про джерела повісти Пушкіна «Кірджалі» (За архівними матеріалами) // Записки історично-філологічного відділу УАН. – Т. II (Кн. XIII–XIV). Юбілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. – 1927. – С. 97-110.
41. Селинов В. И. Культуроведение в краеведческой работе (история, археология, музейное дело). – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1928. – 136 с.
42. Левченко В. В начале пути: формирование научных интересов Петра Осиповича Карышковского // Древнее Причерноморье. – Вып. X. – 2013. – С. 380-387.
43. Селинов В. К вопросу о сущности «экскурсионности» // Педагогическая мысль. – № 5. – 1923. – С. 37-38.
44. Абрамов И. С. [Рецензія] Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії Наук. Ч. 2-3. // Краеведение. – Т. 4. № 1. – 1926. – С. 155.
45. Селинов В. И. Культуроведение в краеведческой работе (история, архитектура, музейное дело). – Л., 1928.
46. Гревс И. [Рецензія] Селинов В. И. Культуроведение в краеведческой работе. (История, археология, музейное дело). Л. Брокгауз-Ефрон. 1928. 136 стр. // Краеведение. – Т. 6. № 1. – 1929. – С. 56.

Валерій Левченко

Валентин Иванович Селинов (1876–1946): теоретик, практик и организатор краеведения

В статье на основе документальных материалов исследована деятельность призабытого одесского профессора В. Селинова в области краеведения в период 20–40-х гг. XX в. Осуществлен комплексный анализ краеведческой деятельности ученого на фоне общественно-политической и культурной жизни в СССР, проанализированы теоретические и практические аспекты его научного наследия.

Ключевые слова: В. Селинов, краеведение, теория, методика, практика.

Valery Levchenko

Valentin Ivanovich Selinov (1876–1946): theorist, practitioner regional studies and organizer

In the article of documentary materials investigated the activities of the Odessa when forgotten professor V. Selinov local lore during the 20's and 40's. the twentieth century. Carried out a comprehensive analysis of regional studies scholar on the background of the socio-political and cultural life in the Soviet Union, analyzed the theoretical and practical aspects of his scientific legacy.

Key words: V. Selinov, study of local lore, theory, method, practice.